

УДК 343.98.065

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.38>

ОКРЕМІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВПІЗНАНИХ ТРУПІВ

Припхан І.І.,

доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

Бдайцієва Х.М.,

завідувач сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів досліджень Івано-Франківського НДЕКЦ МВС

Припхан І.І., Бдайцієва Х.М. Окремі правові аспекти ідентифікації невідізнаних трупів.

Висвітлено окремі проблемні аспекти дактилоскопіювання невідізнаних трупів. Наголошується, що у практичній діяльності правоохоронних органів часто виникають ситуації, пов'язані з виявленням трупів, а тому виникає питання щодо встановлення особи померлого та пошуку його родичів, оскільки нерідко при померлому відсутні будь-які документи, що засвідчують його особу. За таких умов виникає потреба дактилоскопіювання з метою встановлення особи, з'ясування причин та обставин смерті, розкриття злочину тощо.

За загальними правилами, дактилоскопіювання невідізнаних трупів здійснюється працівниками оперативних підрозділів, нерідко із залученням інспекторів-криміналістів, в приміщенні моргу. На сьогодні в країні в цілому існує проблема незадовільного нормативного визначення питань дактилоскопіювання трупів, в тому числі із значними посмертними змінами, а саме відсутній порядок дій на рівні алгоритму, який би забезпечив обов'язковість і чітку послідовність проведення такої процедури.

Кожного разу, коли виникає необхідність встановлення особи невідізнаного трупа, що зазнав значних посмертних змін, і якого неможливо дактилоскопіювати за звичною методикою, оперативні працівники та фахівці у сфері дактилоскопічних досліджень стикаються із проблемою законодавчого неврегулювання процесуальної процедури дактилоскопіювання.

Зокрема, не визначено які процесуальні документи скеровує слідчий оперативним працівникам, фахівцям Експертної служби МВС та бюро судово-медичної експертизи. Гостро відчувається відсутність як відомчих, так і міжвідомчих нормативних актів (в тому числі з підрозділами судово-медичної експертизи), які б функціонально закріплювали проведення відповідного

дослідження. Наявні в літературі рекомендації, з одного боку, методично недосконалі, а з іншого боку, не є обов'язковими ні для працівників судової медицини, ні для співробітників органів внутрішніх справ.

Проблему можна вирішити шляхом призначення комплексного експертного дослідження із залученням фахівців обох галузей, на базі бюро судово-медичної експертизи. Однак, насамперед, слід здійснити детальну правову регламентацію такого виду дослідження відомчими нормативно-правовими актами та необхідно розробити чіткий покроковий алгоритм такого комплексного дослідження.

Ключові слова. Криміналістична ідентифікація, дактилоскопіювання трупів, встановлення особи невідізнаного трупа, комплексне експертне дослідження, правова регламентація.

Prypkhan I.I., Bdaytsieva H.M. Some legal aspects of identification of unidentified corpses.

Some problematic aspects of fingerprinting of unidentified corpses are outlined. It is noted that in the practice of law enforcement agencies there is often a situation related to the discovery of corpses, so there may be questions about the identity of the deceased and search for his relatives, as often at the time of death there are no documents proving his identity. Under such conditions, the use of fingerprinting with the use of the person, finding out the causes and death, crime detection, etc.

Today in the country as a whole there is a problem of unsatisfactory normative definition of dactyloscopy of corpses, including with significant posthumous changes, namely there is no procedure at the level of the algorithm that would ensure the mandatory and clear sequence of such a procedure.

In particular, it has not been determined which procedural documents the investigator

sends to operatives, specialists of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs and the Bureau of Forensic Medical Examination. There is an acute lack of both departmental and interdepartmental regulations (including with units of forensic medical examination), which would functionally consolidate the relevant study. The recommendations available in the literature, on the one hand, are methodologically imperfect, and on the other hand, are not mandatory for forensic workers or law enforcement officers.

The problem can be solved by appointing a comprehensive expert study with the involvement of specialists in both fields, on the basis of the forensic bureau. However, first of all, it is necessary to carry out detailed legal regulation of this type of research by departmental regulations and it is necessary to develop a clear step-by-step algorithm for such a comprehensive study.

Key words. Forensic identification. Fingerprinting of corpses. Establishing the identity of an unidentified corpse, comprehensive expert research, legal regulation.

Постановка проблеми. Виділившись свого часу з криміналістики в самостійну науку, оперативно-розшукова діяльність продовжує використовувати в цілях виявлення, розкриття й попередження злочинів криміналістичні знання, засоби і методи. Суттєвий внесок криміналістичного арсеналу до оперативно-розшукових заходів, за допомогою яких встановлюється значний обсяг діагностичної та ідентифікаційної інформації, що сприяє встановленню особи невідомого трупа.

У практичній діяльності правоохоронних органів часто виникають ситуації, пов'язані з виявленням трупів, а тому виникає питання щодо встановлення особи померлого та пошуку його родичів, оскільки нерідко при померлому відсутні будь-які документи, що засвідчують його особу. За таких умов виникає потреба дактилоскопіювання з метою встановлення особи, з'ясування причин та обставин смерті, розкриття злочину тощо.

За загальними правилами, дактилоскопіювання невідомих трупів здійснюється працівниками оперативних підрозділів, нерідко із залученням інспекторів-криміналістів, в приміщенні моргу. На бланк дактилокарти наклеюються відрізки паперу із відтисками пальців та долоней рук. В подальшому дактилоскопічна карта скеровується до Експертного підрозділу для проведення перевірок за криміналістичним дактилоскопічним обліком.

Стан опрацювання проблематики. Нерідко трапляються випадки, коли тіло загиблої особи на момент виявлення вже зазнало значних змін – внаслідок гниття, мацерації, трупного

заклякання, муміфікації тощо. Зміни епідермісу пальців рук обумовлені посмертними змінами, до яких відносять «незворотні процеси, що розвиваються в трупі після смерті в результаті припинення життєвих функцій самого організму» [1, с. 38]. Якщо застосувати у такому разі звичну методіку дактилоскопіювання трупів, отримані відтиски пальців та долоней рук не будуть придатними для проведення перевірок за електронними дактилообліками.

До кінця 2015 року існувала практика направлення до Експертного підрозділу зрізів із папілярними узорами нігтьових фаланг пальців рук та долоней рук трупа, що відділені із залученням спеціаліста в галузі судової медицини, з ініціативи слідчого у конкретному кримінальному провадженні. Дану процедуру необхідно здійснювати невідкладно, оскільки існує закономірність, що чим більше часу минуло з моменту смерті, тим важче ідентифікувати особу, адже процеси, які відбуваються з тілом людини – незворотні.

На сьогодні в країні в цілому існує проблема незадовільного нормативного визначення питань дактилоскопіювання трупів, в тому числі із значними посмертними змінами, а саме відсутній порядок дій на рівні алгоритму, який би забезпечив обов'язковість і чітку послідовність проведення такої процедури, а це призводить до того, що більшість невідомих трупів так і залишаються невідомими [2, с.83].

Метою статті є аналіз окремих практичних та нормативно-правових проблем дактилоскопії невідомих трупів, тіла яких зазнали значних осмертних змін.

Виклад основного матеріалу. На практиці досвідчені криміналісти Експертної служби МВС України, маючи неабиякий досвід за напрямком ідентифікації невідомих трупів, продовжують співпрацювати із оперативними працівниками Головного управління Національної поліції, керуючись у своїй діяльності лише п. 2.1.12 Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України, затвердженої Наказом МВС від 11 вересня 2001 року (в частині залучення фахівців експертної служби до проведення дактилоскопіювання трупів). Так, Інструкція про порядок функціонування дактилоскопічного обліку Експертної служби МВС України закріплює, що організація дактилоскопіювання невідомих трупів покладається на підрозділи карного розшуку із залученням при необхідності фахівців Експертної служби МВС України та бюро судово-медичної експертизи, відповідно до нормативно-правових актів [3]. Але це узагальнене визначення не несе жодного нормативного навантаження щодо фахівців Експертної служби МВС України, а імперативність цієї частини норми також

є сумнівною. Зрозуміло, що вказаний відомчий нормативно-правовий акт давно потребує перегляду законодавцем, з огляду на новітнє кримінально-процесуальне законодавство, а також реалії та вимоги практики.

На сьогоднішній день фахівці сектору дактилоскопічного обліку відділу криміналістичних видів експертиз Івано-Франківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – НДЕКЦ МВС України) освоїли спеціальні методики відновлення шкірного покриву пальців та долоней рук, підготовки їх до дактилоскопіювання та отримання чітких і якісних відтисків для проведення подальших перевірок. Відновлення потребує тривалого часу, кожного разу доводиться експериментувати, звертатися до спеціальної криміналістичної літератури та джерел із судової медицини.

Так, наприкінці 2018 року в нежитловому господарському приміщенні на одній із вулиць м. Івано-Франківська виявлено без ознак життя невстановлену особу чоловічої статі. Оскільки тіло зазнало значних гnilісних змін, здійснити дактилоскопіювання за загальними правилами було неможливо, а опитування громадян, пред'явлення для впізнання та комплекс інших оперативно-розшукових заходів не дали бажаного результату. Впродовж трьох тижнів, поки тіло перебувало в приміщенні моргу обласного бюро судово-медичної експертизи (далі – ОБСМЕ), працівникам поліції не вдалося встановити особу невпізаного трупа. Порадившись із фахівцями Івано-Франківського НДЕКЦ МВС України, оперативники вирішили направити до експертного центру зрізи шкіри із нігтьових фаланг пальців рук трупа невстановленої особи чоловічої статі.

Експертами сектору дактилоскопічного обліку, в лабораторних умовах, за методом Ратневського (з використанням розчину крижаної оцтової кислоти, етилового спирту й дистильованої води), надані зрізи шкіри із посмертними змінами – гниттям й трупним висиханням, було приведено до придатності для подальшого дактилоскопіювання шкірних покривів нігтьових фаланг пальців рук трупа й заповнення бланку дактилокарти.

Результат перевірки за криміналістичним дактилоскопічним обліком АДІС „ДАКТО” Івано-Франківського НДЕКЦ МВС України виявився негативним. А внаслідок перевірки за дактилообліком ДНДЕКЦ МВС України встановлено, що відбитки на дактилокарті належать громадянину Н., уродженцю Тернопільської області.

У вересні 2019 року в річці Бистриця Надвірнянська, по вул. Левинського в м. Івано-Франківську виявлено без ознак життя невстановлену особу чоловічої статі,

віком 40-45 років, шкірні покриви долоней рук якого – із значними змінами внаслідок мацерації та посмертного впливу.

До Івано-Франківського Експертного Центру знову було направлено зрізи шкіри із нігтьових фаланг пальців рук трупа, а після їх відновлення, відділення залишків епідермісу від дерми, проведення дактилоскопіювання, здійснено перевірку за обласним дактилообліком АДІС „ДАКТО” й встановлено, що відбитки на дактилокарті невпізаного трупа належать громадянину Д., мешканцю м. Івано-Франківська.

Наприкінці березня 2020 року, в підвальному приміщенні одного із будинків по вулиці Короля Данила м. Івано-Франківську виявлено без ознак життя невстановлену особу чоловічої статі, віком 35-40 років. Слідів боротьби чи насильницької смерті на тілі не виявлено, труп направлено в морг ОБСМЕ для проведення судово-медичної експертизи та встановлення причини смерті. Оскільки шкірні покриви долоней рук були із значними гnilісними змінами, здійснити дактилоскопіювання в приміщенні моргу не вдалося.

Після проведених тривалих лабораторних досліджень, фахівці сектору дактилоскопічного обліку отримали лише два якісні відтиски пальців рук, та цього виявилось достатньо, щоб провести перевірку дактилообліками й встановити їх належність громадянину Р. 1975 року народження, уродженцю м. Івано-Франківська, дактилокарта якого перебувала на обліку АДІС „ДАКТО” Івано-Франківського НДЕКЦ МВС України.

Однак кожного разу, коли виникає необхідність встановлення особи невпізаного трупа, що зазнав значних посмертних змін, і якого неможливо дактилоскопіювати за звичною методикою, оперативні працівники та фахівці у сфері дактилоскопічних досліджень стикаються із проблемою законодавчого неврегулювання процесуальної процедури дактилоскопіювання.

Зокрема, не визначено які процесуальні документи скеровує слідчий оперативним працівникам, фахівцям Експертної служби МВС та бюро судово-медичної експертизи – листи, доручення чи постанови. Так, на переконання Б.В. Романюка, одним із способів врегулювання зазначеного питання може бути такий алгоритм дій слідчого: детальний огляд і опис усіх об'єктів, що надаються для експертного дослідження, їх упакування і печатування, особиста участь слідчого під час отримання зазначених об'єктів експертом та під час їх розпакування тощо. Щодо останньої дії Б.В. Романюк пропонує скласти певний протокол, де також вказувати відомості про особу експерта, зауваження, зроблені ним, та ін. [4, с. 141-143].

Якщо невідомий труп не зазнав значних посмертних змін, то слідчому достатньо доручити працівникам карного розшуку чи інспекторам-криміналістам провести дактилоскопіювання, а отриману дактилокарту направити до Експертної служби МВС разом із запитом на проведення перевірки за обласним та центральним дактилоскопічним обліком. Однак, як бути у випадку, коли труп має гнилісні зміни, муміфікований чи із обгорілими кінцівками?

Як справедливо звертає увагу О.В. Заїкін, на практиці методика дактилоскопіювання пальців рук, які перебувають в стадії пізніх гнильних явищ, не використовується за низкою обставин. Однією із таких причин є відсутність як відомчих, так і міжвідомчих нормативних актів (в тому числі з підрозділами судово-медичної експертизи), які б функціонально закріплювали проведення відповідного дослідження. Наявні в літературі рекомендації, з одного боку, методично недосконалі, а з іншого боку, не є обов'язковими ні для працівників судової медицини, ні для співробітників органів внутрішніх справ [5, с.213].

Фахівці бюро судово-медичної експертизи можуть здійснити відновлення папілярних узорів на нігтьових фалангах пальців рук та на долонях рук. При цьому, вони дають відповідь на два запитання: «Чи можливе відновлення епідермального шару шкіри пальців рук, що зазнали посмертних змін? Якщо так, то чи можливе отримання відбитків пальців рук?» [6, с.181]. Однак до їхньої компетенції не входить проведення дактилоскопіювання.

Функціональні обов'язки фахівців за напрямком дактилоскопічних досліджень та дактилообліків Експертної служби МВС не передбачають проведення лабораторних досліджень по відновленню папілярних узорів, відповідно, не здійснюється централізована закупівля хімічних реактивів та спеціального посуду для таких дій. Не вирішить проблему направлення до НДЕКЦ відновленого трупного матеріалу зі ОБСМЕ, оскільки втрачається дорогоцінний час – іноді дактилоскопіювати необхідно за кілька хвилин, або зачекати часткового чи повного підсихання, та навіть провести додаткове зволоження або обезжирення.

В цілому, вибір способу отримання відбитків пальців є принциповим питанням, вирішення якого безпосередньо залежить від виду і ступеня конфігурації шкірного покриву долонної частини кистей рук. Безперечно, обраний спосіб повинен забезпечувати не тільки отримання точних відбитків пальців на папері в реальному масштабі і надалі спростити роботу з ними, але і не привести до знищення оригіналу об'єкта дослідження (трупного матеріалу).

На наше переконання, проблему можна вирішити шляхом призначення комплексного екс-

пертного дослідження із залученням фахівців обох галузей, на базі бюро судово-медичної експертизи. Однак, насамперед, слід здійснити детальну правову регламентацію такого виду дослідження відомчими нормативно-правовими актами.

Необхідно розробити чіткий покроковий алгоритм такого комплексного дослідження. Так, у висновках за результатами проведення дослідження чи в довідці про проведення такого дослідження необхідно описати застосовану методологію вивчення (методи і прийоми). В описовій частині потрібно зазначити виявлені на м'яких тканинах кистей рук і кістковій базі та під ними пошкодження, рубці, татування, бородавки та інші особливості. Головні етапи дослідження повинні бути не тільки описані, але й сфотографовані, а знімки поміщені до ілюстративної фототаблиці. Після опису технологічних процесів дослідження, що включають дослідницьку фотозйомку, (якщо вона застосовувалася), відновлені та придатні для ідентифікації відбитки пальців наклеюють на бланк дактилоскопічної карти в установленому порядку. У висновках дактилоскопічного діагностичного висновку в окремих випадках варто відзначити ступінь придатності відновлених окремих відбитків або їх фрагментів для можливої подальшої ідентифікації.

На переконання М.С. Лалетіної, розглянуте експертне дослідження органічно входить в систему способів і засобів криміналістичного ототожнення людини, служить ефективним засобом забезпечення результативності процесу розкриття злочинів і, отже, має бути віднесено до невід'ємних функцій фахівців, в чій обов'язки входить дактилоскопіювання невідомих трупів [7, с. 89].

Висновки. Беззаперечно, дактилоскопічна ідентифікація – один із найшвидших, найдостовірніших та найдешевших (до прикладу, в порівнянні із ДНК-ідентифікацією) методів встановлення особи, адже папілярний узор на пальцях та долонях рук кожної людини є унікальним, неповторним та незмінним впродовж всього життя.

На сьогодні очевидно, що назріла необхідність розробки і впровадження в практику уніфікованих та деталізованих методичних рекомендацій по відновленню папілярних узорів на поверхні шкіри нігтьових фаланг та долоней рук невідомого трупа, який зазнав значних посмертних змін. Окрім цього, існує нагальна потреба визначення й законодавчого закріплення порядку дій на рівні алгоритму, який би забезпечив обов'язковість і чітку послідовність проведення процедури відновлення шкірних покривів та подальшого дактилоскопіювання з метою вирішення ідентифікаційних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитриева Т. Ф., Алхимина И.А. Тактика и методика расследования насильственных преступлений : учеб. пособие; М-во образования Республики Беларусь, Учреждение образования «Витебский государственный университет имени П. М. Машерова». Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2016. 380 с.
2. Кожакарь І. Ю. Історіографія проблеми дактилоскопіювання невідомого трупа. Криміналістичний вісник. 2017. № 2 (28). С. 78-84.
3. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : Наказ МВС України від 11.09.2001 №785, в редакції від 26.08.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1066-01> (дата звернення: 15.11.2021).
4. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ: НАВС, 2002. 196 с.
5. Заикин О. В. Особенности дактилоскопирования трупов с признаками гнилостных изменений. Криміналістичний вісник. 2014. № 1. С. 212-221.
6. Толоконников Н. В. Медико-криминалистические методы восстановления папиллярных узоров пальцев рук. Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право». 2015. №1-2 (17). С. 116-121.
7. Лалетина, М. С. Отдельные вопросы дактилоскопирования трупов. Молодой ученый. 2018. № 47 (233). С. 87-90.